

Političko mišljenje Mary Wollstonecraft

Jelušić, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:888139>

Rights / Prava: [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International/Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-12**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

Katarina Jelušić

POLITIČKO MIŠLJENJE MARY WOLLSTONECRAFT

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2020.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij politologije

POLITIČKO MIŠLJENJE MARY WOLLSTONECRAFT

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Hrvoje Cvijanović

Studentica: Katarina Jelušić, univ. bacc. pol

Zagreb,
Rujan, 2020.

SADRŽAJ

1. UVOD	4
2. TEORIJSKI OKVIR	7
A) FEMINISTIČKA POLITIČKA TEORIJA	7
B) INTERPRETACIJE MARY WOLLSTONECRAFT	11
3. POLITIČKO MIŠLJENJE MARY WOLLSTONECRAFT	16
A) PREKO RAZUMA DO VRLINE	16
B) BRAK KAO PRIJATELJSTVO	20
4. SUVREMENE RECEPCIJE MARY WOLLSTONECRAFT I RAZVOJ ŽENSKÉ POLITIČKE MISLI	25
A) DOMINACIJA MUŠKARACA SVIJETOM POLITIČKE MISLI	25
B) ŽENSKA POLITIČKA MISAO	27
5. ZAKLJUČAK	32
LITERATURA	34
SAŽETAK	36
ABSTRACT	37
IZJAVA O AUTORSTVU	38

1. UVOD

Ženska politička misao oblikuje se u 18. stoljeću u obliku pobune koju su žene započele primijetivši svoju podzastupljenost u području društvenog odlučivanja. Prvi argumenti o važnosti obrazovanja žena počinju se izražavati nešto ranije, ali najveći uspjeh obrane ženskih prava dogodio se u stoljeću transformacije koje nagovještava nastanak modernog svijeta i određenih promjena. Autorice toga perioda naglašavaju kako je ženama kroz povijest onemogućeno napredovati i razvijati vrlinu isključivo zbog spola kojeg muškarci poistovjećuju kao manje razumno i slabo biće. Mnogo češće nego li kao jedinku kojoj treba pružiti jednaku slobodu za razvijanje osobnosti kako bi se uspjela izdići iznad razine ovisnosti o muškarcu i obrazovanjem doprijeti do odgovora koji su joj potrebni za sudjelovanje u svakom dijelu društvenog života. Mišljenje kako je razum ono što nas povezuje i da je za postizanje napretka potrebno omogućiti ženama jednako obrazovanje i prostor za razvijanje njihovih vrlina, glavna je teza žena koje su branile ženska prava i svojim idejama doprinijele polju političke teorije. Pitanja takvih razmjera u tom vremenu predstavljale su teme koje žene nisu mogle raspravljati na jednak način i stoga se filozofija smatrala disciplinom u kojoj žene zbog svojih lošijih kognitivnih sposobnosti nisu bile spremne pristupiti. Moje je zanimanje općenito usmjereno na žene koje su se uspjele izdignuti iznad razine neznanja i koje su unatoč ograničenjima s kojima su se suočavale uspješno izrekle svoje mišljenje. Prošlo je puno vremena prije nego li je žena postala dovoljno snažna izraziti svoje mišljenje te pokušati utjecati na ostale žene koje su zbog svog neznanja živjele u gore navedenoj zabludi.

U ovom radu polazim od političkog mišljenja Mary Wollstonecraft i njene *Obrane ženskih prava* iz 1792. godine kao utemeljujućim tekstom feminističke političke teorije propitujući implikacije navedenog djela na razvoj feminističkog mišljenja do danas. Osim toga, želim pristupiti navedenom dijelu iz aspekta političke teorije s naglaskom na problematiku društva koje su prve političke teoretičarke najprije odgovorile obranom ženskih prava. Feministička politička teorija temelji se na pozivima žena na obrazovanje kojim bi uspjele razviti vrlinu i osamostaliti se kao ravnopravni članovi društva. Žene kroz povijest nisu učene kako ostvariti svoje postojanje, nego u najboljem slučaju postojanje svoje obitelji. Mary Wollstonecraft tvrdi kako bi žena obogaćena razumom bolje

obavljala svoje dužnosti u privatnom i javom životu te da bi to u konačnici značilo i razvoj kvalitetnijeg društva.

Cilj ovog rada je artikulirati mišljenje Mary Wollstonecraft kao začetnice feminističke političke teorije, a pored toga istaknula bih kako je prema mojem mišljenju njena politička misao podređena feminističkoj. To bi značilo kako su interpretacije Wollstonecraft usmjerene uglavnom na njene feminističke argumente u kojima brani prava žena, dok se političko mišljenje koje se odnosi na pitanja o njenom cjelokupnom pogledu na društvo i njegovo uređenje rjeđe ističu. Djela Mary Wollstonecraft i autora koji je tumače pripadaju području feminizma prije nego li uopće izraze svoj politički stav te smatram da svrstavanjem djela u kojima se spominju prava žena isključivo u feministička propuštamo vrlo značajne ideje koje bi istraživači političke teorije trebali jednako vrednovati. Najvažniji argument o nužnosti obrazovanja žena ujedno je i odgovor na istraživačko pitanje o političkom mišljenju Mary Wollstonecraft: samo obrazovanje može ženu pripremiti na život u kojemu ona neće biti potlačena. Perspektiva za koju se zalaže Wollstonecraft teza je koju želim prosljediti, a važnost prenošenja njezinih riječi nije nestala nakon što su žene izborila određena politička prava. Uspjeh žena koje su se bavile političkom teorijom bio je ograničen ulogom koju je društvo nametnulo ženama, a ta uloga nije uključivala izražavanje žena u području filozofije. Stoga, djela žena shvaćena su ključnim za emancipaciju žena, ali su nažalost smatrana od manje važnosti za cjelokupno društvo.

Odlučila sam raspodijeliti ovaj rad u nekoliko logičnih cjelina kojima ću prikazati razvitak argumenta o nužnosti obrazovanja za ostvarenje cilja oslobođenja žena. Najprije ću predstaviti kratku povijest razvoja feminističke političke teorije. Zatim ću teorijski okvir upotpuniti predstavljanjem najvažnijih interpretacija koje smještaju rad Mary Wollstonecraft u kontekst liberalne političke misli i povezuju je s novim stanjem modernog društva. Cilj središnjeg dijela potvrditi je obrazovanje kao prvi korak prema buđenju svijesti žena i prekidanja dominacije muškaraca zbog neznanja. Mary Wollstonecraft predstavlja glavni argument koji se temelji na razvijanju razuma nakon kojeg žene mogu ispuniti uvjete za razvijanje prijateljstva između muškarca i žena koje će pogodovati društvu u nekoliko važnih aspekata. Nakon prikaza središnjeg argumenta o obrazovanju kao uvjetom za nastanak ženske političke misli, glavna ideja posljednjeg poglavlja je prikazati suvremenu situaciju te postojanje ostalih političko-teorijskih rasprava napisanih od strane žene. U ovoj cjelini rada detaljnije bih opisala radove još nekoliko žena koje su doprinijele polju političke teorije, neke bih izabrala kao nadopunu argumentima o obrazovanju, dok bi primjerice djelovanje Mary Astell koristila kao jedno od alternativnih rješenja na pitanje

vladanja. Mary Wollstonecraft zanimljivo je predložila rješenje problematike društvenog sustava i njegove optimalnosti što je ujedno i jedno od glavnih pitanja političke teorije. Nije se mnogo žena usudilo baviti ovom tematikom i upravo zbog toga važno je artikulirati političko mišljenje koje se temelji na odnosu muškaraca i žena, odnosno težnje za ravnopravnošću i u konačnici prijateljstva među njima.

2. TEORIJSKI OKVIR

A) FEMINISTIČKA POLITIČKA TEORIJA

Feministička politička teorija je područje koje precizira problematiku diskriminacije žena na pozicijama koje su oduvijek bile predodređene isključivo muškarcima, ali i prati razvitak perioda u kojemu se žene počinju boriti za svoju ravnopravnost i mogućnost političke aktivnosti. Valerie Bryson u *Feminist Political Theory* prikazuje razvoj ideje o ženama sposobnim razvijati razum tijekom takozvanog razdoblja razuma koje se odnosi na 18. stoljeće prosvjetiteljstva kada započinju rasprave o slobodi i ljudskoj racionalnosti (Bryson, 1992: 19). Ona dodatno pojašnjava okolnosti u kojima su se te ideje počele razvijati – borba za američku neovisnost i Francuska revolucija produbile su težnje za slobodom i općenitim poimanjem ljudi kao zasebnih jedinki koji imaju pravo koristiti i razvijati razum u smjeru u kojem za to osjećaju potrebu. Mary Wollstonecraft se vrlo često spominje začetnicom feminističke političke teorija kada je 1792. objavila kontroverznu *Obranu ženskih prava* i usudila se javno govoriti o situaciji u kojoj su žene zabludom zanemarivale istinske vrline. Naime, rjeđe se spominje Christine de Pisan (1364-1430) koja je pokrenula raspravu svojim djelom o pravima i ulogama spolova puno ranije nego Wollstonecraft. Nekoliko stoljeća je bilo potrebno da se pojavi još snažnih žena koja će usprkos konzervativnom društvu uspjeti proširiti glas o važnosti borbe za prava žena. S gledišta feminističke političke teorije nije toliko značajan sadržaj najranijih spisa pojedine autorice koliko saznanje kako rasprave o ulozi žena u društvu koje uključuju prepoznatljivo feminističku perspektivu sežu daleko više nego se uobičajeno pretpostavljalo (Bryson: 1992: 11).

U skupinu prvih engleskih feministica možemo svrstati dvije književnice: Aphru Benn i Mary Astell koje su djelovale u 17. Stoljeću. Bitno je istaknuti kako se njihova rasprava značajno razlikovala od ranijih zbog događaja koji su izazvali promjene unutar cijelog društva. Vrijeme sve bržih ekonomskih, društvenih i političkih promjena iskazalo je postojanje napetosti unutar takve modernizirane zajednice što je naposljetku dovelo do razvijanja novih filozofskih koncepata i početka transformacije mišljenja o ulozi žene (Bryson, 1992: 11-13). Modernu revoluciju u filozofiji pokrenuo je Descartes. Prema kartezijskoj filozofiji svi ljudi posjeduju razum i stoga bi istinsko znanje koje se temelji na iskustvu i samootkrivanju svima trebalo biti dostupno. Te ideje činile su se oslobađajuće i budile su inspiraciju mnogim književnicama koje su počele shvaćati da

nedostatak klasičnog obrazovanja ne mora značiti i njihovo isključenje iz filozofije (Bryson, 1992: 14).

Pojam feminizam prvi puta se pojavljuje u Engleskoj tijekom 1880-ih, naglašavajući važnost ravnopravnosti i političke jednakosti muškaraca i žena. Suvremeni feminizam pak karakterizira postojanje različitih feminističkih struja s obzirom na vrijednosti koje se u tim strujama ističu i zastupaju. Sve žene na svijetu nisu istog mišljenja i tako je logično javljanje iz više smjerova, razlikuju se tri osnovne feminističke grupacije: liberalni, marksistički i radikalni feminizam. Najvažnija stavka liberalnog feminizma je tvrdnja kako su žene racionalna bića kao i muškarci te da im to treba garantirati identična opća i politička prava. Liberalni feminizam koncentriran je na prava u javnoj sferi i ne analizira odnose moći koji su u okviru privatnog života. Zasnovan je na percepciji da su žene skupina koja se nalazi u nepovoljnom položaju i kako će ženama za napredak u ostalim sferama biti omogućen nakon što steknu političku i pravnu jednakost (Bryson, 1992: 2-3). Marksistički feministi kritiziraju postavku političke jednakost i tvrde kako u klasnom društvu takva prava mogu imati samo određene žene iz srednje klase, a kao ključ oslobođenja žena vide njihov ulazak na tržište rada. Tvrde kako se spolna jednakost može postići u samo specifičnim povijesnim okolnostima, odnosno argumentiraju da u komunističkom društvu nije moguće ostvariti ekonomsku ovisnost koja je osnova ženskog ugnjetavanja. Za promjene kojima teži ovaj pravac feminizma rješenje nije jednostavno traženje pravde, nego je nužno doći do određene faze gospodarskog razvoja (Bryson, 1992: 3). Najmlađi feministički pravac koji je nastao tek 1960-ih izdvojio se kao radikalni feminizam, a tvrdi da vlast nije ograničena isključivo na javne, svjetovne, ekonomske i političke aktivnosti, nego zapravo karakterizira sve odnose među spolovima. Inzistiranje na tome da je osobno političko uključuje preispitivanje moći i politike što je jedno od osnovnih pitanja političke teorije, a žene ne sudjeluju u traženju tih odgovora. Neke radikalne feministice odlaze korak dalje i potvrđuju da su razlike između muškaraca i žena biološki determinirane, ali da je veća kvaliteta ženskog spola neupitna (Bryson, 1992: 3-4).

S obzirom na zajedničko svim smjerovima Bryson određuje feminizam kao “teoriju ili teoretičara koji odnos među spolovima vidi kao nejednakost, podčinjenost ili ugnjetavanje, odnosno problem političke moći, a ne činjenicu prirode te koji taj problem smatra važnim za političku teoriju i praksu” (Bryson, 1992: 1). Protekla tri stoljeća feministi su se borili za žensko prava na obrazovanje, zaposlenje, političko sudjelovanje i potpunu jednakost s drugom polovicom civilizacije, ali pojedini feministi primijetili su još jedan kamen spoticanja. Iako su u nekim

slučajevima feministi napadali dominantnu političku teoriju kao onu koja je također zaslužna za isključenje i marginaliziranje žena, dodatne kritike od strane feminista upućene su političkim teoretičarima za univerzaliziranje pretpostavki o potrebi bijelih žena u Europi i Americi, uglavnom ignorirajući vrlo različite perspektive crnih žena i žena trećeg svijeta. Sve to sugerira da se bijele žene prvog svijeta smatraju normom kojoj se mogu dodati druge skupine, kao da prikrivaju ogromne razlike među tako označenim ženama (Bryson, 1992: 5). Situacija naravno ovisi i o zajednici u kojoj određena žena djeluje i mjeri u kojoj ju prihvaća ili ne, očekujemo da će žene imati veću mogućnost uspjeha u onim liberalnijim društvima bez patrijarhalnih težnji.

Iz svega navedenog možemo zaključiti kako postoji složenost feminističke političke teorije s obzirom na razlike i slučajeve u kojima se feministi ne slažu u pogledu svojih ciljeva i načina njihovog ostvarenja. Svakako, svi oni postavljaju pitanja od vitalnog značaja vezana uz razumijevanje političke moći i položaja žena u tom području. Žene su polovičan dio društva i njihovo sudjelovanje u političkom životu dio je političke teorije koja se ne treba svrstavati u odvojenu kategoriju, nego u nužnost koja se jednako tiče svih. Vrlo važno pitanje političke teorije odnosi se na autoritet koji određeni akteri ostvaruju u relaciji spram države ili obitelji, a može se povezati direktno s položajem žena. Postoje različite interpretacije klasika poput Platona, Aristotela, a zatim kasnije Rousseaua koje feministi oštro osuđuju i tvrde da u njihovim stajalištima pronalaze elemente podčinjenosti žena. Također, trebala bih napomenuti kako su različite interpretacije klasičnih mislioca i dok jedni naglašavaju stavove u kojima pronalaze segmente diskriminacije žena, ostali ističu egalitarnost koja je za njihovo razdoblje djelovanja bila pozitivna. U ovom dijelu rada izdvojiti ću nekoliko kritika koje su upućene klasičnim autorima kada je riječ o položaju žena.

Lynda Stone predstavlja Platonovu teoriju kojom on tumači kako nekolicina žena zbog rođenja, talenta ili obrazovanja može postati građaninom, no feministi nisu zadovoljni takvim objašnjenjem i tvrde kako je Platonova *Država* bila ideal te da u tadašnjem povijesnom kontekstu žena nikada ne bi mogla postati ravnopravnim građaninom. Druga napomena odnosi se na činjenicu kako je ženama obrazovanje u tom periodu bilo onemogućeno što bi značilo ukidanje prilike za uključivanje žena u društvo (Stone, 1996: 41). Aristotel je svojim političkim mišljenjem jasno izrazio kako je žena inferiornije biće od muškarca, posebno zato što zbog svoje osjećajnosti ne može koristiti razum u mjeri u kojoj to može muškarac. Feministi osuđuju Aristotela zbog utemeljenja takvog mišljenja koje se prosljedilo dalje generacijama sve do nedavno, ideja kojom je tvrdio kako je muškarac stvoren da vlada i žena da se nad njom vlada je pogrešna (Stone, 1996: 41-42).

Problematiku shvaćanja žena u klasičnim interpretacijama feministi dodatno pronalaze kada govore o njihovoj ulozi u građanskom društvu. Razlika između javne i privatne sfere koja se posebno razvija u modernom društvu bitna je razlikovna sfera u shvaćanju uloge žene. Razvojem društva potisnuta su stajališta prema kojima je žena vlasništvo muškarca, no njihova politička aktivnost i sudjelovanje u javnom životu potaknulo je različite rasprave. Rousseau je svoj iskaz o ženama iznio u dijelu o obrazovanju, gdje tvrdi kako se njegov lik Emile koji predstavlja muškarce treba usmjeriti na obrazovanje kako bi razvio svoju individualnost i postao superiornim u području građanskog života. Sophie, Rousseauov ženski lik također se treba obrazovati, ali on unaprijed pretpostavlja njene slabije mogućnosti te se stoga treba usmjeriti na obrazovanje kako bi ostvarila najbolji uspjeh svoje podređene prirode (Stone, 1996: 43).

Feministički teoretičari su nedavno prepoznali dva važna aspekta tradicionalne političke situacije. Kritika liberalizma nije mogla biti upućena direktno zbog određenih neosporno vrijednih elemenata. Iako su željeli kritizirati tradicionalni pogled nisu u potpunosti mogli odbaciti neke liberalne političke uspjehe. Tradicionalni pogled bio je usmjeren na poimanje žena koje je svoje osnove temeljilo najprije na usporedbi s muškarcima, klasični teoretičari koje spominje Stone tumačili su prava i obveze žena preko principa koje su zadovoljavali muškarci, pa bi naknadno određivali što je od tih prava uključivo ili isključivo za žene. Takvim uspoređivanjem žena je već na samo početku u inferiornom položaju kojim se ističe mišljenje da je uspjeh žene omogućen ako će djelovati kao što djeluju muškarci u javnom životu. Općenito, liberalna kritika skreće pozornost na to da se žene definiraju prema muškarcima, a u nekim slučajevima značila je njihovu potpunu marginalizaciju i naposljetku nevidljivost (Stone, 2012: 40-41).

Susan Moller Okin u djelu *Women in Western political thought* dodatno navodi važnost razumijevanja političke teorije koja ima veliki nedostatak u opažanju pogrešnog tumačenja žena. Ona oštro kritizira liberalizam jer liberalni teoretičari nisu o konceptu slobode raspravljali jednako kada je riječ o ženama. Kao pozitivan primjer liberalnog političkog teoretičara, Moller Okin navodi Johna Stuarta Milla te ga opisuje kao jedinog iz tog područja koji je primijenio načela liberalizma na žene (Moller Okin, 1979: 204). Političko razmišljanje Milla najbližije je razmišljanjima ranih feministica i političkih teoretičarki koje su uvidjele problematiku ne obrazovanja žena i utišavanja njihovih vrlina. Vrijednosti koje je on isticao su bile sloboda, individualnost, pravda i demokracija, a u osnovi cijele njegove filozofije se provlačio element utilitarnog cilja kao najveće sreće koje se

može postići isključivo moralnim i intelektualnim napretkom. Stoga je za Milla jedna od glavnih društvenih i političkih institucija bila razvijanje ljudskog potencijala do najviše moguće razine (Moller Okin, 1979: 207-2010). Mill je smatrao da bi trebalo osloboditi žene kako bi se mogle obrazovati, što će u konačnici imati vrijedne utjecaje i na karijere muškaraca i njihov intelektualni razvoj. Dodatno, Stone navodi Lockeja koji je zajedno s Millom pokušao istaknuti prirodnu kvalitetu svih osoba, a to se odnosilo i na žene koje su prema njegovom mišljenju bile u stanju prevladati ograničenja koja je povijest pogrešno uspostavila. Stone ovim autorima pridodaje zasluge u pomaganju razbijanja građanskog patrijarhata na putu prema izgradnji moderne nacionalne države s pojedinačnim racionalnim građanima (Stone, 1996: 43).

B) INTERPRETACIJE MARY WOLLSTONECRAFT

Christine de Pisan, Mary Astell, Aphra Benn ili Mary Wollstonecraft samo su neki od primjera književnica za koje nismo čuli mnogo puta, zastupljenost njihovih radova u filozofiji i posebice političkoj teoriji, nije usporediv s radovima muških teoretičara na istom području. Muškarci koji se bave filozofijom imaju veće šanse za uspjeh koji vodi čitanju njihovih radova i prenošenja u obrazovanje, dok se žene za svoj glas moraju potruditi višestruko. Politička teorija je disciplina kojom vladaju muškarci i djela koje proučavamo najviše su muških autora koji dominiraju u povijesti političke teorije, a feministi tek nedavno počinju istraživati i ovaj tip rodne diskriminacije. Postojale su žene koje su govorile u terminima političke filozofije i razvijale nove teorije, ali nažalost njihove riječi nisu se najuspješnije prenosile. Više je primjera iz povijesti u kojima su žene, iako su se bavile sličnom tematikom kao njihovi muški partneri, bile suočene s odbijanjem i neuspjehom. Disciplina političke teorije izrazito je patrijarhalna i muškarci su oduvijek smatrani predodređenima za stvaranje filozofskih ideja koje su se prenosile generacijama zbog pretpostavke da su oni po prirodi razumnija bića. Zanimljivo je primijetiti da se žene i kada govore u terminima političke teorije nerijetko svrstavaju u zajednički feministički “koš”, koji je podređen već od njegovog začetka. Upravo iz tog razloga odlučujem se baviti ovom revolucionarnom političkom teoretičarkom koja je uspjela iznijeti svoje mišljenje i progovoriti o oblicima društvenog sustava.

Interpretacija djela Mary Wollstonecraft najčešće se povezuju s idejom o liberalnoj političkoj reformi, njezine ideje o ženskim pravima, feminizmu i rodu su elementi široke i potpuno razvijene filozofije, a sve to značajni su elementi suvremene demokratske i liberalne teorije. Ipak, postoje

različita tumačenja njezinih motiva i djelovanja zbog kojih su pojedini autori pripisivali njen rad drugim sferama koje su bile manje intrigantne i uklapale su se u već prihvaćene okvire. Zanimljivo je Emma Goldman zaključila kako je Wollstonecraft zapravo bila spoj idealizma i elitizma, jednako je cijenila intelekt i strast te je brinula o dobrobiti mase, a u određenoj mjeri je tu masu i prezirala. Također Goldman primjećuje njeno naglašavanje slobode koje se ponovno suprotstavlja elementima o nepromjenjivosti sudbine (Wexler, 1981: 113). Sigurno možemo tvrditi da se Wollstonecraft nije trudila uklopiti u neki teorijski okvir ili slijediti određenu ideologiju. Njen cilj bio je projekt emancipacije kroz davanje moralne poduke. Također, slično Susan Khin Zaw ističe kako Mary Wollstonecraft motivaciju nije pronašla u pružanju doprinosa polju političke teorije zbog nje same, niti je posebice težila stvaranju jedinstvenih filozofskih ideja, nego da je pronašla motivaciju u pokušaju promjene razmišljanja svojstveno epohi u kojoj je živjela (Khin Zaw, 1998: 81).

Mary Wollstonecraft potaknuta zbivanjima društva iz 18. stoljeća svoje rasprave piše argumentirajući mogućnost razvijanja vrline kao ključnim za ljudski uspjeh i samoostvarenje. Dodatno naglašava u djelu *Obrana ženskih prava* kako je obrazovanje nužno, ono životno i formalno, za napredovanje čovjekove osobnosti i dostizanja viših razina u kojem je on aktivan član društva. Tijekom čitanja njenog djela pojavljuje se problem klasifikacije zbog kontroverznosti djela i teme o kojoj progovara, zanimljivo je kako se obrana Wollstonecraft češće smatrala raspravom o ženskom obrazovanju nego li političko dijelo koje raspravlja nejednakost spolova i potlačenost žena. R.M. Janes navodi kako se njeno djelo svrstavalo u kategoriju političke ekonomije i pojašnjava teškoće s kojima se Wollstonecraft suočavala kada se izbjegavalo pojmiti dijelo s političkom teorijom i feminizmom naposljetku (Janes, 1978: 294).

Ruth Abbey ističe da je Wollstonecraft prva politička teoretičarka koja je liberalna načela proširila na privatnu sferu i zamislila obitelj kao fundamentalni politički entitet. Tvrdila je kako se pravi liberalizam treba temeljiti u obiteljskim odnosima u kojima će ženi biti omogućeno razvijati svoje vrline putem razuma što će naposljetku donijeti prosperitet cjelokupnom društvu. Za klasične teoretičare fundamentalni politički entitet bio je muškarac prema kojemu su se određivala prava i obveze žena. Abbey primjećuje da je Wollstonecraft problematiku društvenog sustava odredila kroz poimanje braka koje će naposljetku donijeti prosperitet svima (Abbey, 1999: 78-79).

Interpretacije najvažnijeg dijela Wollstonecraft usmjerene su na razumni argument i ujedno upućuju kritiku Rousseau i Locke koji su odgovarali na pitanja političke teorije i raspravljali o politički aktivnim građanima, a u njega nisu uključili pola civilizacije. Wendy Gunther-Canada napominje da je kod usporedbe Wollstonecraft s Rousseom bitno napomenuti razlikovanje klasičnog poimanja vrline i one koja se oblikovala unutar liberalne tradicije. Razvijanje vrline je za Wollstonecraft prioritet koji svaka jedinka ostvaruje upotrebom razuma te bi ga stoga žena trebala željeti razvijati ako želi biti ravnopravni član društva. Gunther-Canada u članku predstavlja teoriju republikanskog majčinstva i govori o Wollstonecraft kao ključnom faktoru u razvoju i polarizaciji koncepta republikanske majke (Gunther-Canada, 2008: 470). Rousseau je također bio snažni zagovornik republikanskog majčinstva, no osnovna distinkcija među njima odnosila se na to što se on usredotočio na ženinu ulogu majke, a zanemario je njenu političku ulogu. Dok je za Wollstonecraft temelj njenih proučavanja bila upravo ta društvena pozicija žene i mogućnost proširivanja njihovog utjecaja. Republikanska majka koju je Rousseau zamislio imala je dužnosti prema republici, ali nije posjedovala nikakva prava jer ih nije smatrao građanima poput muškaraca. Smatrao je da dobar građanin može biti samo muž ili sin te da njima pripada autoritet državljanstva, a žena će ukoliko bude ugrožena aktivnostima izvan njenog kućanstva narušiti obavljanje njenih osnovnih dužnosti vezanih uz obitelj. Građanska žena prema Rousseau ne postoji, moguće je jedino postojanje muževne žene koja u tom slučaju zanemaruje svoje osnovne dužnosti (Gunther-Canada, 2008: 472-475).

Smatram kako je općenito argument republikanske majke koju vezuju uz Wollstonecraft upitan zbog toga što ona vrlo jasno opisuje ženu kao zasebnu jedinku koja će ostvariti svoj politički i građanski aspekt ako bude usmjerena prvenstveno prema sebi, a tek onda prema ulozi majke. Republikanski element stoga se ne bi trebao vezati uz njenu ulogu majke jer ne želi svaka žena postati majkom, njezina republikanska uloga pronalazi se u dužnosti prema samoj sebi. Virginia Sapiro također na sličan način argumentira postavku republikanske majke i tvrdi kako je problematično povezati ostvarenje političke vrline koja se povezuje s ideologijom republikanskog majčinstva jer Wollstonecraft nije prihvatila tradicionalnu logiku da je ženino mjesto u kući (Gunther-Canada, 2008: 480-481). Iako je Rousseau bio jedan od glavnih filozofskih izvora Mary Wollstonecraft i njihovo poimanje braka bilo je fundamentalno različito. Rousseau je smatrao kako se ljudska priroda mogla u potpunosti ostvariti samo u heteroseksualnom odnosu u kojem ta dva bića sržno ovise jedan o drugome i najveći uspjeh svoje osobe ostvaruju isključivo u tom suodnosu. Wollstonecraft inzistira suprotno od toga prema početnoj ideji da naša priroda ne bi trebala ovisiti o

našem spolu te da pripadnici oba spola trebaju pojedinačno razvijati svoje sposobnosti koliko je to moguće i onda ih u određenom trenutku integrirati u skladnu cjelinu u kojoj jednako surađuju (Kihn Zaw, 1998: 82).

Razumijevanje neovisnosti kod Mary Wollstonecraft ima više zajedničkog s Aristotelovom definicijom samoostvarenja, nego s Rousseovim ili Lockeovim razumijevanjem čovjekove autonomije. Natalie Fuehrer Taylor povezuje mišljenje Wollstonecraft s temeljnim aristotelovskim načelima u stavki da je cilj kojemu teže ljudska bića upotreba razuma za dostizanje vrline. Mary Wollstonecraft kao i Aristotel vjeruje da čovjek najbolje može obavljati svoju funkciju ili ispuniti svoju potrebu živeći u političkoj zajednici, a za to je najprije potrebno osvijestiti razum. Oboje inzistiraju na potrebi za političkom zajednicom kako bi se čovjeka razlikovalo od životinje (Fuehrer Taylor, 2006: 143-145). Slično kao i Aristotel, Wollstonecraft prepoznaje ideju da prijateljstvo zasnovano na vrlini najviše pogoduje ljudskoj sreći, a posebno se odnosi na žene koje pristupaju braku zbog tradicije i ne uspijevaju dosegnuti samoispunjenje koje je potrebno za pronalazak osjećaja vrijednosti. Iz pisama Emme Goldman koje je iznijela Wexler možemo dokučiti zanimljivu tezu o tome kako Wollstonecraft ne krivi isključivo muškarce za nastalu situaciju različitog vrednovanja žena s obzirom da su ponekad, tvrdi Wollstonecraft, žene same krive za svoju nemoć jer otvoreno uživaju u njoj i nemaju potrebu za razvijanjem svoje vrline (Wexler, 1981: 122). Kroz potvrdu o ženskim pravima, Wollstonecraft kritizira žene zbog njihove ispraznosti i ne brizi o svome tijelu na način koji je konstruktivan. Wollstonecraft i Rousseau slažu se s Aristotelovom pozicijom da se prijateljstvo ljubavnika ne smije temeljiti na užitku i da je trajnost takvog odnosa sigurnija ako su razvili svoju vrlinu, a ona je temelj njihove suradnje. Temelji li se brak na respektabilnim osobnostima koje postoje i nakon što se ugase fizičke ljepote, onda je izgrađeni odnos višestruko kvalitetniji nego li je to u slučaju kada muškarac oženi djevojku zbog njene ljepote i želje za potomstvom. Također, bitna sličnost nalazi se u razmišljanju da upravo takvim odnosom muškarac i žena unaprjeđuju svoje vještine te postaju bolji članovi društva i u konačnici bolji roditelji (Fuehrer Taylor, 2006: 156-159).

Autor s kojim je Mary Wollstonecraft imala malo zajedničkog je Edmund Burke, a James Conniff zanimljivo ističe njihovo različito ideološko stajalište spram Francuske revolucije koja je zahvatila sve dijelove kulture tog razdoblja. Burke nije odobravao prosvjetiteljsko društvo zbog straha od neposluha koje može proizvesti sebičnost i težnju zadovoljavanja partikularnih interesa. Također, smatrao je kako će u takvom društvu liberalne teorije pravde zamijeniti duh tradicije i kolektivizam,

koji će naposljetku dovesti do izoliranog individualizma (Conniff, 1999: 301-302). Wollstonecraft je svojim prvim djelom *Obrana prava čovjeka* uputila jednu od najsnažnijih kritika Burkeovom dijelu *Razmišljanje o revoluciji u Francuskoj*. Burke je branio tradicionalnu i patrijarhalnu socijalnu strukturu te se također protivio univerzalističkim pravima koja su za Wollstonecraft bila ključ prema stvaranju društva u kojem bi svatko imao priliku napredovati. Burke je uputio kritiku prosvjetiteljstvu i liberalizmu naglašavajući apstraktna prava koja bi prema njegovom mišljenju dovela do stvaranja sebičnog čovjeka (Engster, 2001: 579). Suprotno tome, mišljenje Mary Wollstonecraft povezujemo s modernim i liberalnim stajalištem, a ona kroz tumačenje revolucije ponovno potvrđuje svoj glavni argument o nužnosti razvijanja razuma. Konzervativne ideje koje Wollstonecraft kritizira potvrda su njenog liberalnog stajališta koje se temelji na slobodi, jednakosti, postojanju univerzalnih prava i ljudskoj racionalnosti.

3. POLITIČKO MIŠLJENJE MARY WOLLSTONECRAFT

A) PREKO RAZUMA DO VRLINE

Mary Wollstonecraft uputila je vrlo oštru kritiku muškom dijelu populacije koji su prema njenom mišljenju zagospodarili ženama i od njih učinili ovisne i naposljetku njima podređene jedinke. Svoju teoriju 1792. godine objavljuje dijelom *Obrana ženskih prava*, koje se danas smatra ključnim u području feminističke političke teorije. Osim feminističkih argumenata koje je obrazložila, posebnu ću važnost usmjeriti na njeno političko mišljenje koje je formirala s obzirom na uska politička prava žena. Wollstonecraft je zamislila društveni sustav koji je ravnopravniji i naposljetku optimalniji za društvo, a ostvaruje se upotrebom i razvijanjem razuma. Vrline koje su potrebne aktivnom i samosvjesnom čovjeku trebale bi biti razvijane od strane cijele civilizacija, a Wollstonecraft inzistira na tvrdnjama kako je obrazovanje jedini put prema neovisnosti i samopoštovanju. Njena stajališta zasigurno možemo nazvati revolucionarnima s obzirom na razdoblje u kojem ona počinje djelovati, ali isto tako možemo ih povezati s revolucijama koje su se odvijale kroz cijelo prosvjetiteljsko stoljeće. Mary Wollstonecraft uputila je kritiku muškarcima u privatnom i javnom životu koja se temelji na mišljenju kako ženama nije bilo omogućeno dostojno obrazovanje koje bi od nje učinilo samostalnu osobu.

Wollstonecraft je rođena 1759. godine u patrijarhalnoj obitelji kojom je vladao agresivni otac, a slaba majka vjerojatno je bila motiv i primjer za borbu koju započinje. Važnost njenih riječi i hrabrost koju je ova autorica posjedovala možemo uočiti ako se osvrnemo na okolnosti koje su vladale za vrijeme njezinog života. Patrijarhat koji je bio duboko ukorijenjen pomiješan sa sve jačim izražavanjima nezadovoljstva od strane prosvjetiteljskih struja otvorio je prostor za napredak pola civilizacije koja dotada nije imala šanse izraziti nezadovoljstvo. Francuska i industrijska revolucija najavile su promjenu u vidu nastanka modernog društva koje otvara nove zahtjeve, a Wollstonecraft tu vidi priliku za povratak davno otuđenih prava žena. Uslijed tih događaja ona nastupa na scenu kao snažna autorica i poručuje svijetu moralnu poruku. Dodatno se smatra pokretačem teoretske borbe za ženska prava i njeno djelo na revolucionaran način utječe na razmišljanje društva iz 18. stoljeća. Osim obrane ženskih prava vrlo je važna kritika koju je uputila Burkeu dijelom *Obrana prava čovjeka*, a navedena kritika smatra se jednom od najodrživijih što potvrđuje njenu intelektualnu snagu i odvažnost. Djelo koje sam odlučila proučavati kroz ovaj rad

ključna je literatura za cijelo društvo, posebno zbog argumenta da pravičnije tretiranje žena naposljetku dovodi do razvoja vrline svake jedinke koja raste u takvoj zajednici.

Političko mišljenje Mary Wollstonecraft specifično je zbog toga što je ona odgovorila na pitanje o funkcionalnosti društvenog poretka putem iskaza o važnosti političke i socijalne emancipacije žena. Zanimljivo je tumačenje u kojem se prosperitet cjelokupnog društva vidi kroz ostvarenje žena kao zasebnih osoba koje će naposljetku biti spremne pridonositi društvu u većoj mjeri nego li su to kao slabe i ovisne jedinke. Dugotrajnost razmišljanja prema kojima žena nije imala biološke sposobnosti sudjelovati u društvenom odlučivanju, a najčešće je zasnovana na činjenici ženske fizičke slabosti, ističe važnost feminističke teorije Wollstonecraft. Također, zabrinjavajuće je opravdanje sustavnog ugnjetavanja žena koje se temeljilo na običajnom pravu i činjenici da je nešto takvo zbog toga što je oduvijek bilo takvo. Najsnažniji argument svih koji su se bavili ovim pitanjem i pokušali ga promijeniti jest u tome da fizička slabost žene ne bi smjela ni u kojem slučaju značiti i njenu psihičku slabost, što je osnova za potvrdu njenog osobnog i pravnog autoriteta. Više je problema koje primjećujemo kada je riječ o tretiranju žena kroz povijest, a najistaknutiji je poimanje žena kao isključivo osjećajnih bića čija je dužnost zadovoljiti muškarca i roditi potomke. Ženama je društveno nametnuto težiti fizičkoj ljepoti, a kada se ona umanju s godinama njima ne preostane nijedan drugi argument potvrde osobnosti. Wollstonecraft stoga naglašava: “No, nezadovoljni ovom prirodnom nadmoćnošću, muškarci nas nastoje spustiti na još nižu razinu, tek da bi načas učinili od nas privlačne predmete, a žene, opijene divljenjem koje im iskazuju muškarci vođeni svojim osjetilima, ne nastoje pobuditi neko trajnije zanimanje u njihovim srcima ili izgraditi prijateljstvo sa svojim bližnjima koji u njihovu društvu nalaze zabavu” (Wollstonecraft, 1999: 6).

Mary Wollstonecraft svojim djelom teži poručiti cijeloj civilizaciji da se ispunjenje svrhe treba pronaći u samome sebi što je moguće spoznajom i razvijanjem vrline putem razuma. Ona je u svome dijelu obranila ženska prava putem nekoliko osnovnih argumenata koja pomažu ženi shvatiti njenu svrhu, ali općenito se njena moralna poduka može primijeniti na svaku osobu koja teži samoostvarenju. Glavna ideja koju ću razraditi u ovom dijelu rada odnosi se na razum koji Wollstonecraft predstavlja kao put prema razvijanju vrline i ostvarenje unutarnje ljepote, a ljubav prema čovječanstvu u cjelini iz koje prirodno proistječu vrline moguće je pobuditi jedino promišljanjem o moralnim i općeljudskim vrijednostima, no školovanje i položaj u kojem se žena danas nalazi isključuje ju iz ovakvih proučavanja (Wollstonecraft, 1999: 13). Bitno je također

napomenuti kako je Mary Wollstonecraft bila pod velikim utjecajem kršćanske religije što je u konačnici utjecalo na njeno razumijevanje vrline općenito. Ona u osnovama religije ne pronalazi argumente koji bi potvrdili razloge ženske potlačenosti te baš suprotno napominje kako u korijenima kršćanstva možemo pronaći ideje koje naglašavaju važnost ljudske dobrote: “Kršćanin ima još i plemenitije pobude koje bi je navele da očuva svoju čednost i stekne čestitost, jer njezino je tijelo nazvano hramom živućeg Boga, onog Boga koji zahtijeva više od čestitosti izvanjskog ponašanja. Njegovo oko istražuje srce” (Wollstonecraft, 1999: 161). Vrlina koju Wollstonecraft spominje odnosi se na razvijanje čovjekovih unutarnjih dobrotu koje se ne postižu fizičkim uljepšavanjem. Žene i muškarci svoje razloge privlačnosti ne bi smjeli temeljiti na vanjskim karakteristikama, nego trebaju težiti pronalasku pravih čovjekovih vrлина koje se skrivaju ispod površnosti.

Obrazovanje je najvažniji aspekt na koji se fokusira Wollstonecraft i tvrdi da formalnim i neformalnim obrazovanjem osoba postaje svjesna svoje svrhe, te ono treba biti u jednakoj mjeri omogućeno muškarcima i ženama. Suprotno od toga „um, koji se temelji jedino na predrasudama uvijek će biti varav, i struja će nastaviti teći bjesneći do uništenja ne bude li brana koja će slomiti njezinu snagu“ (Wollstonecraft, 1999: 26). Osim formalnog obrazovanja, Wollstonecraft navodi da se muškarci i žene moraju školovati kroz stajališta, mišljenja i oblike ponašanja društva u kojem se nalaze. Sve to pogodovat će njihovoj individualnoj izobrazbi koja se treba temeljiti na izoštravanju osjetila osobe, oblikovanju njene čudi, prilagođavanju i mijenjanju njegove strasti što će ga dovesti do učenja razmišljanja i razborita promišljanja: “Zapravo je lakrdija nazvati bilo koje biće kreposnim ako njegove vrline ne proistječu iz korištenja njegova vlastita razuma” (Wollstonecraft, 1999: 28-29). Ponašanje neobrazovanih žena Wollstonecraft zanimljivo uspoređuje s vojnicima za koje tvrdi da su slični ženama po svojim plitkim vrlinama. Ona primjećuje kako je njihovo ponašanje usmjereno na slijepo slijedenje autoriteta koje im onemogućuje razvijanje vlastitog mišljenja i kritičke spoznaje. „Najveća je nevolja u tome što se i jedni i drugi uče lijepom ponašanju prije negoli čudoređu, te životu prije no što su stekli bilo kakvo znanje o osnovnim crtama ljudske prirode“ (Wollstonecraft, 1999: 32). Prema tome vojnici su jednako kao i žene ne slobodni, njihov život podređen je drugima i razvijanje njihovih vrлина ograničeno je na ratne vještine koje ne dopuštaju ostalim vrlinama da izađu iznad površnosti. Vjerujem kako većina vojnika u trenutku borbe ne promišlja o njegovoj istinskoj svrsi ili moralnosti zadatka koji mu je određen jer baš kao i ženi, nedostatak obrazovanja ne dopušta mu da posumnja u ispravnost odluka koje mu nameće

autoritet. Ovim primjerom možemo tvrditi kako ne postoji razlika u spolovima kada je obrazovanje jednako loše.

“Sloboda je majka vrline, i ako su žene svojim tjelesnim ustrojstvom robovi kojima se ne dopušta da udišu rezak, okrepljujuć zrak slobode, propast će poput kakve rijetke vrste proglašene predivnom manom prirode” (Wollstonecraft, 1999: 48). Wollstonecraft pronalazi ženinu manu u činjenici da nisu bile ohrabrene koristiti svoj razum i maksimalno razvijati potencijal, nego se žene od djetinjstva učilo da je isključivo ljepota njezina snaga. Problem proizlazi od pogrešnog shvaćanja obrazovanja kao pripreme za život, a ne prvog koraka u ostvarenju bića i mogućnosti njegovog napredovanja prema savršenstvu. Takvo shvaćanje stvorilo je okolnosti u kojima je podignut pogrešan sustav ženskih načina ponašanja i običaja, a “koji cijeli ženski spol lišava njegova dostojanstva i svrstava smeđokose i plavokose među nasmiješene cvjetove, koji jedino služe kao ukras zemlji” (Wollstonecraft, 1999: 67). Površnost muškaraca stvorila je površne žene kojima nedostaje važan argument razuma u dostizanju poštovanja koje su trebale zavrijediti vlastitim trudom i radom. Ljepotom su se žene odrekle prirodnih prava do kojih su mogle doći uz pomoć razuma, a tim postupkom izabrale su put prema ostvarenju nekih prividnih zadovoljstava koja im se oduzimaju nakon što postanu osvojene supruge. Wollstonecraft je u svom radu vrlo živopisno opisala stanje u koje se neosviještene žene u tom slučaju nalaze: “I tada one, zatvorene u kaveze poput kakve ptičje vrste, nemaju što raditi osim kititi se perjem i kočopereći se s lažnim dostojanstvom seleći se s jedne prečke na drugu” (Wollstonecraft, 1999: 70). Slijed događaja koji su doveli žene do toga da postanu žrtvama otupljujućih poroka nalazi se u prilici da izbjegnu klasične probleme života koji joj se čine još težima zbog zatvorenosti uma.

Muškarci su prema Wollstonecraft svojom fizičkom nadmoći i taštinom sustavno stvorili sebi podređena bića koja zadovoljavaju njihove potrebe i zanemaruju napredak njihove osobnosti. Ključ je u ovisnosti u kojoj se žena nalazi od samog rođenja, najprije je ovisna o svome ocu dok se ne prepusti supruhu i pomiri sa svojom nemoći. Ženama od djetinjstva majke govore i pokazuju primjerom kako će priskrbiti zaštitu muškarca ukoliko budu blage ćudi, poslušne, pristojne i lijepe: “Od samog djetinjstva uče ih da je ljepota ženino žezlo, njihov se um tako oblikuje i prilagođuje tijelu, i lutajući besciljno u svomu zlatnomu kavezu one jedino obožavaju taj svoj zatvor” (Wollstonecraft, 1999: 50). Wollstonecraft zanimljivo napominje kako će žena nuditi isključivo ljepotu, a muškarac će joj zauzvrat vraćati laskavom pažnjom koja se njima u tom trenutku čini kao cilj njihovog postojanja. Osim ljepote, kvaliteta koja muškarcima posebno

odgovara se odnosi na njenu blagost. Pod tim podrazumijevamo osjećajnost s kojom “one postaju plijen vlastitih osjetila” (Wollstonecraft, 1999: 76). Wollstonecraft želi reći da su žene zanemarivanjem uistinu bitnih stvari rezultirale djetinjastim ponašanjem, a oslabljenje lažnom profinjenošću njihov položaj je spušten na nižu razinu od onog prirodnog: “Ta pretjerana senzibilnost prirodno oslabljuje ostale moći uma i sprečava um da postigne nadmoćnost koju bi morao postići kako bi načinio to biće korisnim drugima i zadovoljnim zbog svog vlastitog položaja, jer iskazivanje znanja, kako život teče, jedini je način na koji se smiruju strasti, kako nam to pokazuje priroda” (Wollstonecraft, 1999: 77).

B) BRAK KAO PRIJATELJSTVO

Drugi važan argument koji bi također pogodovao cjelokupnom čovječanstvu odnosi se na poimanje braka. Mary Wollstonecraft poučena iskustvom zaključuje kako je osnova za funkcionalan i ispunjen brak u tome da muškarac i žena postanu ravnopravni partneri. Ona ga naziva brakom kao prijateljstvom, s glavnom idejom da muškarci u ženama moraju pronaći dublji razlog svidanja od isključivo njezinog fizičkog izgleda: “Ljubav upravo po svojoj prirodi mora biti prolazna. Tragati za tajnom koja bi je učinila vječnom, bila bi ludost kao i potraga za kamenom mudraca ili za veličanstvenim svelijekom, panacejom, a samo bi otkriće bilo jednako nekorisno, pa čak i pogubno za čovječanstvo. Najsvjetija spona u društvu je prijateljstvo” (Wollstonecraft, 1999: 39). Također, prema Wollstonecraft, takav ravnopravni brak imao bi veće šanse za uspjeh zbog toga što su osobe vezane na temelju njihovih razmišljanja, stavova i vrijednosti. Partneri takvog braka zavedeni su, osim fizičkim karakteristikama i osobnošću. U takvom braku širi je prostor za razvijanje vrlina kod muškaraca i žena što podrazumijeva njihov osobni rast, a Wollstonecraft to naposljetku povezuje se prosperitetom cijelog društva. Njezin glavni argument jest da će žene zaustaviti i prekinuti napredak znanja i vrlina ako je školovanjem ne pripremimo za ulogu muškarčeve suputnice i suradnice (Wollstonecraft, 1999: 13).

To je vidljivo i u sljedećem stavu: “Na izrazu lica mladih djevojaka tražimo samo živahnosti i plahost, ali kad proljeće života mine, na tom licu tražimo nešto ozbiljnije, neke tragove strasti umjesto onih jamica kao oznake sirova duha, očekujemo da ćemo ugledati posebnost značaja, ono što jedino učvršćuje osjećajnost” (Wollstonecraft, 1999: 87). Wollstonecraft želi reći kako je za ostvarenje odnosa u kojem postoji prostor za razvijanje vrlina potrebno temeljiti na prijateljstvu,

odnosno međusobnom razumijevanju i podršci. Kratkotrajne strasti koje se zadovoljavaju u površnom odnosu naposljetku nestanu, a za nastavak takvog braka ne preostaje nijedna druga karakteristika svidanja: “Muž ne može dugo iskazivati tu pažnju (seksualnu) s onom strašću koja joj je potrebna da bi poticala živahne emocije, pa se srce koje je njima naviknuto, okreće novom ljubavniku ili izgara u potaji” (Wollstonecraft, 1999: 81). Wollstonecraft zaključuje kako nije rijedak slučaj da u takvoj situaciji muškarac potraži zabavnije društvo prostitutki, a žena tada zanemari djecu zbog tuge i gubitka svoje svrhe. Ključ neuspjeha leži u zanemarivanju razuma i nerazvijanja vrline, žena neće biti spremna bez obrazovanja voditi svoju obitelj u najboljem smjeru. Nedostatak znanja spriječit će je u razvijanju svijesti o vlastitoj vrijednosti čime bi mogla ravnopravno stupiti u brak. Slično je i kod muškaraca, njihovo neznanje razlog je iz kojeg toliko podcjenjuju žene i ponašaju se po uzoru na njihove očeve ili djedove. Kada bi i muškarci otvorili um uočili bi da je ponašanje prema ženama ključno za uspjeh obitelji ili društva u konačnici te da je prijateljstvo između ta dva spola temelj napretka.

Ženama se prema Wollstonecraft činilo da je jedini način izdizanja njezine osobnosti moguće ostvariti udajom: “kako bi se uzdigele u svijetu i ostvarile slobodu da mogu trčati od jednog do drugog zadovoljstva, moraju se dobro i unosno udati” (Wollstonecraft, 1999: 75). Djevojke se prema tome udaju kako bi postale bolje i vrijednije, odnosno brak je za njih izlazak iz prvotne obiteljske ovisnosti nakon čega one nastavljaju obavljati dužnost majke i supruge kako im je od početka određeno. Wollstonecraft smatra da su žene rijetko zaokupljene temama koje bi smirile njihove osjećaje, a cjelokupni smisao ženskog odgoja leži u ideji da se od njih učine naklonjene osobe. Muškarce se tijekom njihovog odrastanja uči pronaći vanjske zanimacije koje ga pripremaju za razne poslove, a žene osim udaje nemaju drugih planova kojima bi obogatile svoju vrlinu i pronašle zadovoljstvo: “Krepostna supruga i promišljena majka morala bi svoju moć ugađanja smatrati jedino izvanjskim sjajem svojih vrлина, a ljubav prema suprugu kao jednu od utjeha koje joj pomažu da njezina zadaća bude manje teška i njezin život sretniji” (Wollstonecraft, 1999: 37). Također, ako se ženama divi isključivo zbog njene ljepote ona će i sama u jednom trenutku postati opijene tim divljnjem čime će zanemariti obavljanje svojih majčinskih obaveza (Wollstonecraft, 1999: 178).

Pravilno odgajanje djece moguće je ako žena bude unapređivala svoje znanje i naposljetku zavlada vlastitim ponašanjem: “da bi bila dobra majka, žena mora imati zdrav razum i neovisnost uma” (Wollstonecraft, 1999: 191). Wollstonecraft objašnjava kako bi žene bile uspješnije majke

ukoliko bi se obrazovale te da bi njihov politički aktivizam značio i djecu odgojenu s jasnijim razumijevanjem logike društva. Potrebno je da žena unaprijedi svoje znanje kako bi ostvarila mogućnost vladanja vlastitim ponašanjem, a to bi se moglo nazvati uvjetom za pravilno odgajanje djece. Tvrdi kako bi majka u tom slučaju odgajala bolje građane: “ako djecu učimo da razumiju biti domoljublja i njihove majke moraju biti domoljubne osobe” (Wollstonecraft, 1999: 13). K tome, Wollstonecraft smatra da bi razumna majka puna ljubavi bolje razvila majčinsku brižnost te da bi ona ljubav koju dobije od supruga češće uzvraćala djeci. Uvjet da žene postanu dobre majke i građanke nalazi se na putu prema tome da postanu razumna bića: “i sve dok žene budu odgojene tako da se po pitanju razuma oslanjaju na muževe, posljedice će uvijek biti takve jer im se znanje unapređuje na polovičan, nesavršen način” (Wollstonecraft, 1999: 224).

Nije neobično da se političko mišljenje žene oblikuje kroz poimanje obrazovanja, Mary Wollstonecraft je tako svoj projekt obrane ženskih prava upotpunila s pozivom žena na unapređenje razuma putem obrazovanja. Glavni argument je da obrazovanjem svaka jedinka razvija razum i tako postaje osoba spremna na promišljanje i kritičko stajalište prema različitim odlukama u životu. Osim toga, njezina ideja počiva na teoriji kako bi za jednak napredak bilo potrebno omogućiti djevojčicama i dječacima zajedničko obrazovanje u blizini doma jer bi tako oni bili pripremljeni na prijateljski odnos koji proizlazi iz školovanja prema istom uzoru. “Da bi se to provelo u stvaran život, vlada bi morala osnovati škole u kojima bi se dječaci i djevojčice mogle školovati zajedno, koje bi djeca pohađala svakog dana i vraćala se kućama” (Wollstonecraft, 1999: 211). Tako bi se dječacima i djevojčicama od ranih nogu usadile vrlo slične vrijednosti i izgradilo dostojanstvo odlike pristojnosti i dobrog ponašanja, ali svejedno Wollstonecraft napominje: “da bi se razotkrile njihove sposobnosti, valja ih poticati da razmišljaju za sebe, a to je moguće jedino tako da u društvu zajedno bude više različite djece, koja će zajednički težiti istim ciljevima (Wollstonecraft, 1999: 198). Wollstonecraft kritizira školovanje u internatima i razlikama koje se među njima uspostavljaju, bile one osnovane na spolu ili bogatstvu. Obrazovanje za Wollstonecraft treba organizirati na razini cijelog naroda: “brak se neće smatrati svetim sve dok se žene ne budu školovale zajedno s muškarcima i na taj način se pripremale da budu njihove družice, a ne ljubavnice” (Wollstonecraft, 1999: 208).

Wollstonecraft primjećuje još jednu nepravilnost koja podržava zatupljivanje vrline. Ona je uvjeren da bogatiji slojevi društva nemaju jednaku potrebu razvijati razum kako bi se izdignuli iznad svojih mogućnosti, a u tom slučaju njihove su vrline ograničene financijskom stabilnošću

koju su stekli neki drugi umovi: "Vrline sam, u širem, općenitom smislu, najčešće viđala među običnim, siromašnim ljudima" (Wollstonecraft, 1999: 96). Mišljenje koje iznosi Wollstonecraft odnosi se na siromašnije ljude koji su se uspjeli oduprijeti nedaćama života, a na tom putu stekli su vrline koje su kod njega potaknule razum na djelovanje. Kako bi se oblikovala ljudska osobnost potrebna je sloboda uma, a Wollstonecraft upravo to navodi kao razlog zbog kojeg otmjene žene rijetko pokazuju zanimanje za bilo što osim onoga što vežemo uz ženski spol: "Sa stanovišta vjere i razuma, moram se potužiti da pred ženama višeg podrijetla nije otvoren neki put kojime one mogu krenuti za nekim opsežnijim planovima korisnosti i neovisnosti" (Wollstonecraft, 1999: 184). Možemo zaključiti kako Wollstonecraft želi poručiti da će one siromašnije žene koje su imale male mogućnosti školovanja zbog nužnosti razvijati vrline uspješnije od onih supruge koje uživaju luksuz, ali ne razvijaju um.

Mary Wollstonecraft politički komentira društvo i kritizira ga zbog poimanja žena tvrdeći da bi obrazovanije žene koje su shvatile svoju vrijednost mogle postati važniji članovi društva. Žene predaju svoja politička prava u onom trenutku kada postanu ovisne o svome suprugu jer okvir njihovih dužnosti u tom slučaju ne zaviruje izvan kućanstva. Zanimljivo je kako je Wollstonecraft preko obrane prava žena uspjela opravdati društveni sustav koji žudi za tim razumnim ženama koje ona stalno zamišlja. Ženama treba omogućiti jednako obrazovanje kao i muškarcima što će im otvoriti mogućnost da postanu aktivni članovi društva. Wollstonecraft tvrdi kako u "društvu valja uspostaviti veću jednakost ili moralnost inače ćudoređe neće nikad napredovati, a kreposna se jednakost neće ustaliti čak ni da je utemeljena na stijeni ako jedna polovica čovječanstva bude prikovana svojom sudbinom za njezino podnožje" (Wollstonecraft, 1999: 177). Ona smatra kako se prosperitet cjelokupnog društva može se pronaći u tezi obrazovanja žena. Razumna žena s razumnim muškarcem pristupa braku kao prijateljstvu koje se zasnovalo na unutarnjim karakteristikama osobe, prije onih fizičkih. U takvom braku obje osobe razvijaju svoje vrline i postaju bolji članovi društva, bolji roditelji te bolji supružnici. Naposljetku, žena bi bolje obavljala ulogu majke zbog toga što bi se njena osobnost proširila iznad vanjštine i učinila je sretnijom osobom. Cjelokupno društvo bi prosperiralo kada bi ženi bilo omogućeno na jednak način pristupiti školovanju i ovladati sobom: "bude li zdrava politika širila duh slobode, čovječanstvo će, uključujući i žene, postati sve mudrije i krjeposnije" (Wollstonecraft, 1999: 49). Žene bi trebale svoju vrlinu temeljiti na znanju kako bi uistinu postale korisni članovi društva, a kao što je već rečeno Wollstonecraft tvrdi da bi to u konačnici dovelo do društvenog napretka. Stoga Wollstonecraft zaključuje: "Kad bi nam muškarci velikodušno smaknuli lance i zadovoljili se

razumnim drugarstvom umjesto ropskom poslušnošću, ubrzo bi otkrili da postajemo pozornije kćeri, privrženije i osjećajnije sestre, vjernije supruge, razumnije majke i, konačno bolje građanke. Voljele bismo ih tada istinskom ljubavlju jer bismo naučile poštovati same sebe, a duševni mir časna muškarca ne bi prekidalo beskorisno kaćiperstvo njegove žene, kao što ni sitnu dječicu nitko ne bi slao u tuđe naručje jer nikad nisu osjetila dom u rukama vlastite majke” (Wollstonecraft, 1999: 188)

4. SUVREMENE RECEPCIJE MARY WOLLSTONECRAFT I RAZVOJ ŽENSKE POLITIČKE MISLI

A) DOMINACIJA MUŠKARACA SVIJETOM POLITIČKE MISLI

Važno je primijetiti da su određene žene uspjele ostvariti doprinos u području filozofije općenito, kao i unutar političke teorije. U rijetkim slučajevima kada je žena uspjela dosegnuti dovoljnu razinu znanja i odbaciti okove slabe i ovisne žene, ona je uspoređujući ih s muškarcima koji su djelovali u istom području imala neosporno malen utjecaj. Filozofija je disciplina koju su žene zaobilazile jer nisu bile spremne ni prihvaćene konkurirati muškarcima kada je riječ o iznošenju svojih razmišljanja o temama poput filozofskih. Važno je još naglasiti kako zanimanje prema filozofiji raste jednako kao što i raste razina obrazovanja koju je određena osoba postigla. Osoba koju se promatra kao robinju stvorenu za zadovoljavanje muških potreba i instrumentom za produživanje ljudske vrste neće moći razvijati svoj um do razine u kojoj će filozofska pitanja postati njeno zanimanje. Žene kroz povijest bile su spriječene pristupiti obrazovanju zbog predrasuda o njihovoj sposobnosti te uloge u društvu koju je ona trebala ispunjavati. Smatralo se da je zadaća žene prvenstveno pružati ugodu muškarcu i rađati potomke, a muškarci žene nisu mogli zamisliti kao svoje ravnopravne kolege u području znanosti slično kao što ih u obiteljskom životu nisu smatrali svojim partnerima s kojima dijele obveze i odluke. Razmišljati o kontroverznim pitanjima političke filozofije nije bilo preporučeno ženama zbog raznih predrasuda s kojima su se suočavale, a mnogi muškarci smatrali su da to nije moguće zbog njihovih slabijih umnih sposobnosti i biološke determiniranosti. Nažalost, nerijetko je opravdanje teoretičara društvenog ugovora da žena prirodno nije zamišljena kao biće koje može razvijati svoj razum zbog tjelesne slabosti koju povezuju s osjećajnošću: “Kultura se identificira kao kreacija i svijet muškaraca zato što su žene zbog svoje biologije i tijela bliže prirodi nego muškarci i zato što ih podizanje djece i kućanski poslovi, bavljenje nesocijaliziranom djecom i sirovim materijalima, bliže povezuje s prirodom. Žene i kućna sfera tako se pokazuju inferiornim u odnosu na kulturnu sferu i muške djelatnosti, a na žene se gleda kao na nužno podređene muškarcima” (Pateman, 1998: 119). U knjizi *Spolni ugovor* Pateman zaključuje kako u prvobitnom ugovoru o građanskim slobodama žena nije stranka sudjelovanja, nego predmet ugovora. Ona pronalazi elemente patrijarhalne dominacije u činjenicama da pitanja isključenosti žena u društvenom ugovoru pripadaju pitanjima drugog reda (Pateman, 2000: 22).

Jane Duran na tom tragu primijećuje podzastupljenost ženskih autora u političkoj teoriji, te je i ona sama posvećena radu u toj disciplini i njene dvije knjige *Women in Political Theory* i *Eight Woman Philosophers: Theory Politics and Feminism* koji otkrivaju tezu o dominaciji muškaraca unutar područja političke filozofije. Duran progovara o nedostatku literature sa ženskim autoricama i općenito zanimanja za proučavanje tih djela. Također, ističe težinu pronalaska pojedinih zaboravljenih dijela, a napominje i kako nije rijedak slučaj u kojem su radovi autorica bili spaljeni. Duran piše: “Globalna dominacija muškaraca značila je da žene koje sudjeluju u znanstvenom životu su često smatrane neuobičajenima i omalovažavanima. Stoga je projekt pokušaja pronalaska radova žena mislilaca od vrlo važnog značaja” (Duran, 2006: 2). Oduvijek se pokušavalo odgovoriti na pitanje o optimalnosti društva, ali jednako tako se žene uvijek to pitanje izbjegavalo upitati: “Još od Platona i Aristotela status žena u društvima u kojima su proizvodile političke komentare općenito nas je spriječio da taj rad gledamo na pravilan način” (Duran, 2013: 7).

Mišljenja kako žene nisu dovoljno kognitivno sposobne za razmišljanje i stvaranje na području političke filozofije i filozofije općenito možemo zapravo pronaći na mnogo mjesta. Primjerice Nye Andre u članku *A Woman's Thought or a Man's Discipline* argumentira takvo stanje putem priče o Heloisi i Abelardu. Abelard kao Heloisin mentor uvjeren je da žene nisu sposobne jednako kao muškarci razvijati svoje umne sposobnosti i govoriti o filozofiji. Unatoč tome, Heloisa se pokušava oduprijeti i pokazati svojom teorijom kako žene nisu samo seksualni objekti i da su svakako sposobne razvijati svoj vrlinu kao i muškarci, ako im za to bude pružena prilika (Nye, 1992). Na sličan način Jim Jose prikazuje nepravedan odnos između Anne Doyle Wheeler i Williama Thompsona kada se njeno ime izbacuje s naslovne strane zajedničkog djela, pretpostavlja zbog toga što su autorice trpjele veći rizik reputacije uzrokovano odbijanjem društva prema ženama spisateljicama tog razdoblja (Jose, 2019). Ovi autori prikazuju marginalizaciju žena unutar političke teorije, a zanimljivo je kako su muškarci tijekom povijesti teoretski pokušavali objasniti zašto je logično da žena ne sudjeluje na područjima u kojima treba koristiti um. U priči o Heloisi i Abelardu Nye iznosi nekoliko razmišljanja mentora o ženama: “Žene moraju učiti u tišini i s osjećajem podčinjenosti. Ne dopuštam ženi da bude učiteljica, ni da vlada nad ljudima, dopuštam joj da bude u tišini” (Nye, 1992: 4). Smatrao je da žena zbog svoje seksualne podčinjenosti muškarcu, ne može biti filozofom i komparirati mu na jednakoj razini (Nye, 1992:6). Muškarci su vrlo često žene promatrali kao seksualne objekte te im nisu pružili priliku za razvijanje i obrazovanje koje im je trebalo da postanu ravnopravne osobe.

Slično je primijetila i Mary Wollstonecraft koja se također protivila filozofskom objašnjenju prema kojemu je žena tjelesno biće, a muškarac razumno. Ona pomalo parodično predstavlja tu situaciju: “premda su se, da malo ublažim ovu tvrdnju, oni galantnom dobrohotnošću trudili dokazati da spolove nije potrebno uspoređivati, muškarac je stvoren da misli, žena da osjeća, a to dvoje zajedno, duh i tijelo, čini savršenu cjelinu u kojoj su sretno pomiješani razum i osjećajnost u jedan značaj” (Wollstonecraft, 1999: 79). Takvo opravdanje temelj je pogrešnog tumačenja koje se provlačilo kroz ljudsku povijest. Zanimljivo je kako su najprije ženi pridodali karakteristike pretjerane osjećajnosti, a zatim to iskoristili protiv nje. Muškarci su na taj način oduzeli ženama jedinu priliku da postane razumno biće koje će uspjeti razviti svoju vrlinu i imati moć nad samom sobom.

Neki od autora koje sam navela u ovom dijelu provlače istu temu o potrebi prenošenja znanja koje su nam ostavile žene politički mislioci kako bi osvijestili i ohrabрили nove generacije prema razvijanju u tome smjeru. Ako dobro razmislimo primijetit ćemo nedostatak informacija o filozofkinjama uopće, što je motiviralo Kathleen Wider za istraživanje iz antičke filozofije kojim nastoji pokazati da se u Sokratovo vrijeme i njegova žena bavila filozofijom, iako su je drugi muškarci smatrali “zanovijetalom koje ometa muža u njegovom razmišljanju” (Wider, 1986: 21). Zajednička nota ovih različitih autora je da žene koje su promišljale o filozofiji ipak postoje, a primjer Mary Astell prikazuje filozofkinju koja je postigla puno više od samog postojanja. Weiss Penny u članku *Including Women Voices in Political Theory* prikazuje izvanredne uspjehe žena u filozofiji, a svejedno je zanimanje za ženske radove minimalno. Primjerice, Astell među prvima upućuje kritiku Lockeovim *Dvjesto raspravama* iako joj je obrazovanje u početku bilo onemogućeno (Penny, 2004).

B) ŽENSKA POLITIČKA MISAO

Položaj žena danas je sigurno povoljniji nego je bio u bilo kojem trenutku prije svih feminističkih pokreta i promjena za koje su se žene borile zadnjih nekoliko stoljeća. Možemo primijetiti da raste zastupljenost žena u raznim područjima za koje se u nekom trenutku smatralo neprimjerenima, a općenito raste i njihova snaga. Moje zanimanje za ovo područje nastaje u trenutku kada primjećujem da su autori rasprava unutar političke filozofije uglavnom muškarci i da je literatura kojom se služimo uglavnom pisana od strane muških autora. Počinjem razmišljati je li uzrok tomu

slučaj da žene nisu ni iskazivale svoje ideje ili pronalazimo još jedno područje ženske diskriminacije koje nismo dovoljno osvijestili? Dokaz ne osviještenosti potvrđuju činjenice da su ionako rijetke žene filozofkinje zanemarene u tome području, a širenje ideologija kreće se isključivo kroz viđenja muškaraca. Feministička politička teorija javlja se unazad tri stoljeća, a autorice koje su izborile ženska prava i tumačile položaj žena kao političko-teorijsko pitanje smatraju se danas relevantnim začetnicama feminizma. Ipak, istraživačka praznina ogromna je ako promotrimo razne filozofkinje koje su djelovale kroz povijest i ostavljale tragove koje je nitko ili netko rijetko prenosio. Cilj ovog završnog dijela je sintetizirati argumente o važnosti obrazovanja žena, ali i prikazati različite opcije političkog mišljenja. Kroz cijeli rad potvrđujem ideju kako je obrazovanje put prema samospoznaji koju su žene koje spominjem kroz rad uspjele proslijediti, a na feministicama današnjice je da taj rad prenose u moderno obrazovanje na jednak način kao što su to svi poznati muški politički teoretičari.

Najvažniji argumenti političke misli nastali su od strane muškaraca koji su oblikovali važne političke ideje, a koje su se naposljetku proučavale i uvodile u obrazovanje. Sudjelovanje u istraživanjima u području političke filozofije bilo je olakšano muškarcima najprije zbog uloge koju im je društvo dodijelilo jer su na njima su bili svedeni svi umni zadaci koje žene zbog bavljenja kućanstvom i ne obrazovanja nisu mogle postići. Žene su do 18. stoljeća imale vrlo male mogućnosti utjecaja na političku misao, a kada su uspjele izraziti svoje mišljenje trebalo je neusporedivo više vremena da se obrati pozornost na njihova djela i da ih se uvaži. Problem ženskog političkog mišljenja je njegova nevidljivost kroz povijest, a i u trenutku kada se i govori o prvim ženskim političkim misliocima njihov rad se svrstava isključivo u područje feminističke političke teorije i time automatski ne biva tretiran jednako kao kanonska djela političke filozofije modernih muških mislilaca.

Osim Mary Wollstonecraft u tom smislu važno je istaknuti političko mišljenje Mary Astell i njezin doprinos području političke filozofije. Astell je, primjerice, pored zalaganja za obrazovanje žena tvrdila kako je patriotizam poželjan. *Serious Proposal to the Ladies for the Advancement of their True and Greatest Interest* djelo je u kojem Mary Astell izražava svoja stajališta kada je riječ o ženama i obrazovanju. Pojam ženske inferiornosti prema Astell temelji se na ideji da su one dopustile biti predmetom u domovima svojih muževa. Slično kao i Wollstonecraft, Mary Astell zaključuje kako bi žena trebala djelovati razumno te da je ispravno razmišljanje ono čemu one trebaju težiti. Kinnaird valorizira njeno mišljenje i ističe da prema Astell muškarci i žene imaju

jednake intelektualne kapacitete te da stoga ne postoji razlog zbog kojeg bi žene izbjegavale filozofiju i izražavanje u tom području. Žene bi tako učile razmišljati i razvijati svoju vrlinu umjesto da troše vrijeme na oponašanje mode u govoru, odijevanju i djelovanju (Kinnaird, 1979: 61-63).

Različito u razmišljanju Astell i Wollstonecraft vidljivo je u pristupu vladavini. Astell zbog konzervativnih utjecaja daje prednost muškarcima u upravljanju društvom. Ona se također zalagala za osiguravanje obrazovanja za žene i važnosti njihove spoznaje vlastite vrijednosti, ali se njeno konzervativno mišljenje o autoritetu nije promijenilo. Astell nudi konzervativne razloge za podržavanje ustavne monarhije - njezino mišljenje o proizvoljnoj moći kvalificirano je napomenom da je treba izbjegavati, a njezin glavni argument protiv proizvoljne vladavine je moralni i vjerski te je politički autoritet opravdan vjerskim razlogom. Ona prihvaća žensku političku podčinjenost muškarcima, ali u svoju viziju uključuje brigu o ženskom spolu. Njezin oblik slobode znatno se razlikuje od koncepata modernih liberalnih teoretičara, pa je rezultat njezine rodne zabrinutosti pomalo udaljen od današnjih feministkinja (Broad, Green: 2013: 267-269). Svejedno, njena tradicionalna stajališta nisu povezana s pretpostavkom da bi muškarci trebali biti nasilnici prema ženama te da bi im u određenom trenutku bilo moguće oduzeti osnovna prava. Muževi bi trebali vladati pravedno prema božanskoj slici i u okvirima vjerske pobožnosti, a ideal braka za Astell je onaj racionalan i druželjubiv u kojem žena i muškarac razvijaju prijateljstvo (Kinnaird, 1979: 69-72). Takav brak uzdignuo bi status žena u obiteljskoj zajednici jer bi ona dijelila odgovornosti s muškarcem čime bi omogućila svoj napredak i naposljetku napredak u majčinskoj ulozi. Slično kao i Wollstonecraft, Astell se zalaže za obrazovanje žena koje bi ju učinila boljom i korisnijom osobom, no one različito definiraju okvire obrazovanja. Prema Astell žene bi se trebale fokusirati na obrazovanje koje će ju pripremiti za izvršavanje obiteljskih obaveza (Keinnard, 1979: 72), dok Wollstonecraft naglasak stavlja na općenito obrazovanje koje će ženu naučiti biti neovisnom. Iako su ove autorice djelovale u različitim stoljećima, jednako su se zalagale za obrazovanje žena koje je prema njima ključ u stvaranju učinkovitijeg društva. Mary Astell smatra se protofeministicom iako, prema riječima Keinnard, njezin feminizam nije proizašao iz liberalnih nagona nego se formirao pod utjecajem konzervativnih ideja (Keinnard, 1979: 73). Iako je političko mišljenje ove dvije autorice utemeljeno na različitim postavkama, ključno je to što su one uspjele artikulirati svoju misao u razdoblju kada su predrasude prema njihovom radu bile više nego očekivane.

Na samom kraju prikazat ću osnovne feminističke stavove dviju današnjih feministica te ih usporediti sa stajalištima Mary Wollstonecraft, a na tom principu istražila bih kako se razlikovalo

feminističko političko mišljenje s obzirom na period djelovanja. Carole Pateman u knjizi *Ženski nered* započinje raspravu s primjerima klasičnih interpretacija građanstva. Ona napominje kako je poimanje građanstva povezano s političko-teorijskim razlikovanjima privatnog i javnog te da “žene, ženskost i tijela žene predstavljaju privatno, oni predstavljaju sve što je isključeno iz javne sfere” (Pateman, 1989: 12). Pateman zaključuje, slično kao i Wollstonecraft, da se u patrijarhalnoj strukturi optužuje žene za ne mogućnost sudjelovanja u političkom životu. Muškarci su prema takvim stajalištima razumnija bića koja imaju sposobnosti sudjelovati u građanskom životu, dok žene zbog svoje izražene osjećajnosti i nagona ne mogu zauzeti adekvatno političko stajalište. Pateman kritizira klasična stajališta u kojima su raspravljali slobode i jednakosti kao pravima po rođenju, a svejedno ženama nisu omogućili politička prava kojima bi opravdali njihovu ravnopravnost. “Struktura modernoga građanskog društva ne počiva na srodstvu i moći očeva; u modernom svijetu žene su podređene muškarcima kao muškarcima, odnosno muškarcima kao bratstvu” (Pateman, 2000: 19). Pateman se slično kao i Wollstonecraft osvrće na poimanje braka i tvrdi da je situacija danas radikalnija nego je bila prije. Feministi današnjice pokušali su utjecati na koncepciju kojom se brak izražava te tvrde kako treba doći do promjene od bračnog ugovora prema bračnom statusu jer “ugovorna koncepcija braka pretpostavlja ideju pojedinca kao vlasnika” (Pateman, 2000: 166), a upravo je to ono što prema feministima žene stavlja u podređeni položaj.

Iris Marion Young na sličan način proučava pojam građanstva te tvrdi da su modernu državu uspostavili muškarci s napomenom da to označava vrijednosti i norme koje su proizašle iz muškog iskustva: “Neki autori tvrdili su da ovojekini muškarci, veličanjem vrijednosti građanstva kao sudjelovanja u općem i javnom životu, zapravo bježe od spolnih razlika, ne želeći priznati drugačije egzistencije koje ne mogu u cijelosti razumjeti, baš kao ni tjelesnost, ovisnost o prirodi i moralnost koju predstavljaju žene” (Young, 1991: 209). Ona zaključuje da upravo iz tog razloga muškarci uspostavljaju sustav u kojem univerzalno (građanstvo) povezuju s muškim razumom, a partikularno (privatnu sferu) sa strastima žene. Mary Wollstonecraft je istaknula da u pojam građanstva muškarci nisu uključili isključivo žene, no Young napominje kako je u modernoj državi bitno primjetiti da su iz tog opisa isključeni i Crnci, Židovi, Azijati, Indijanci, Meksikanci i ostali kojima se nameće ideja homogenosti u javnoj sferi (Young, 1991: 211). Ona također predstavlja negativnu stranu koju ideja građanstva donosi modernom društvu u smislu da uključivanje apsolutno svih građana podrazumijeva njihovu identičnost, a jasno je da to nije uistinu nije tako: “Različite društvene grupe imaju različite potrebe, kulture, povijesti, iskustva i percepcije društvenih odnosa, a sve to utječe na

njihovu interpretaciju značenja i posljedica određenih političkih poteza i na njihovo političko rezoniranje” (Young, 1991: 213). Današnji feministi najviše su usmjereni argumentima političkog sudjelovanja i građanskog statusa žena koje bi im omogućilo politička prava, dok se primjerice Wollstonecraft u razdoblju ranog feminizma najprije usmjerila na obranu ženske slobode i njene uloge u obitelji. Između ostalog, izražavanje njenog mišljenja u tome razdoblju bilo je ključno za promjenu u sustavnom razmišljanju o ženi kao općenito podređenom biću, dok feministi današnjice ističu podređenost u političkom životu. Autorice koje sam navela kritiziraju promišljanje društvenog ugovora jer ne interpretiraju problematiku podređenosti žena u građanskom društvu. Primjerice, Pateman ističe: “Žene su u građanski poredak uključene drugačije negoli muškarci” (Pateman, 1998: 12). Takavo poimanje žena odgovara društvenoj nepravdi o kojoj govori Young: “Da bi norma bila pravedna, svatko tko je poštuje mora u načelu imati punopravan glas u raspravi o njoj te s njom mora moći svojevrijedno složiti. Da bi društveno stanje bilo pravedno, mora omogućiti svakom pojedincu da zadovolji svoje potrebe i ostvari svoju slobodu” (Young, 2005: 46). Žene su zbog tjelesnih razlika oduvijek bile specifično promatrane u društvu i zbog nemogućnosti sudjelovanja u borbi za državu isključivane su iz političkog života. Njihova slabija moć i spolna razlika doveli su do zaključka o političkim razlikama i sveukupnom nižem statusu žena u građanskom društvu.

5. ZAKLJUČAK

Mary Wollstonecraft doprinijela je području političkog mišljenja braneći prava žena u 18. stoljeću. Njezino političko mišljenje je specifično jer kroz način poimanja žena ona vidi priliku za prosperitet cjelokupnog društva. Glavne teze kojima je Wollstonecraft potkrijepila svoje ideje odnose se na obrazovne elemente te tvrdi kako je nužno da svaka osoba razvijanjem razuma obogati svoju vrlinu i postane samosvjesna osoba. U tom smislu Wollstonecraft afirmira glavne prosvjetiteljske postulate svoje epohe. Wollstonecraft tvrdi da je kroz povijest ženama bilo onemogućeno obrazovanja zbog poimanja istih kao osjećajnih bića punih nagona koja nemaju jednaku sposobnost kao muškarci koristiti um. Razvijanje uma ključno je da osoba ostvari svoje postojanje i slobodu koji su joj potrebni najprije za vladanje nad sobom, a zatim i uključenje u građansko društvo. Teoretičari društvenih ugovora isključili su žene iz političke sfere, a Wollstonecraft se tome protivi i tvrdi da ako ženi omogućimo obrazovanje ona može jednako kao i muškarac razviti svoju osobnost i sudjelovati u političkom odlučivanju. Učestalo mišljenje da je žena stvorena isključivo za stvaranje potomaka i ostvarenje fizičkih požuda kod muškaraca, prema Wollstonecraft, zaslužno je da su žene usmjerene isključivo na fizički izgled koji ne dopušta razvijanje istinskih vrlina.

Osim obrazovanja, Wollstonecraft veliku pažnju usmjerava na poimanje braka koji bi se prema njoj trebao temeljiti na prijateljstvu. Muškarac i žena prema tome trebali bi težiti upoznati unutarnje kvalitete osobe što bi bio temelj za razumijevanje i podršku. Također, ona napominje da bi supružnici u takvom braku bili bolji roditelji i naposljetku bolji građani. Temeljni subjekt liberalnog društva prema Wollstonecraft je obitelj koja će prosperirati ako ženi omogućimo da pristupi obrazovanju i razvije vrlinu, a ona bi tako postala bolja majka koja bi u budućnosti odgajala bolje građane. Političko mišljenje Mary Wollstonecraft važan je doprinos području feminističke političke teorije, ali i političkom mišljenju općenito jer prikazuje kako je osiguravanje jednakih prava ženama ključno za cjelokupno društvo. Također, važno je primijetiti postojanje žena koje su unatoč podređenoj situaciji kroz povijest ipak uspjele izraziti svoje političke stavove. Wollstonecraft teži poručiti ženama da njihova uloga u društvu može biti veća od one obiteljske u kojoj je osuđena na kućanstvo. Upravo iz tog razloga odlučujem se za istraživanje u ovom području i artikuliranje političke misli jedne od prvih žena koja je svojom hrabrošću započela održivu obranu ženskih prava putem razvijanja razuma. Žena će obrazovanjem razviti kapacitete kojima će biti spremna stupiti u ravnopravan odnos s muškarcem. Dodatnu motivaciju za pisanje ovog rada pronašla sam u ideji da

je ženska politička misao vrlo važna s obzirom na okolnosti u kojima žene nisu bile potaknute razmišljati o političko-teorijskim pitanjima. Svijet političkog mišljenja kroz povijest bio je predodređen muškarcima, a one rijetke žene koje su se usudile govoriti u okvirima tih termina vrlo često su zaboravljene. Zanimljivo je kako se Wollstonecraft u nijednom trenutku nije osvrnula na riječi Mary Astell koja je na sličan način stoljeće prije progovarala o nužnosti obrazovanja za žene. Možemo zaključiti kako utjecaj Astell tada nije bio toliko značajan da bi se njene riječi proširile, iako je njeno djelo danas od velike važnosti za feminističku političku teoriju.

Zaključno smatram da se zbog svrstavanja određenih dijela isključivo u područje feminističke političke teorije umanjuje interes za njihovo proučavanje od strane ostalih političkih teoretičara koji ne istražuju podređenost žena. Feministička politička teorija stoji nasuprot patrijarhalnoj dominaciji političkih teoretičara i zasebna je cjelina. Naglašavam kako je ovdje riječ o povijesti političke teorije koja je započela borbom za ženska prava, a postizanjem određenih uspjeha, veliki broj tih djela je ostao dio povijesti koji se danas kvalificira pod sintagmom “ženska pitanja”. Smatram da je *Obrana ženskih prava* Mary Wollstonecraft trebala biti dijelom obavezne političko-teorijske literature jer se kroz istraživanje ženskih prava i klasičnih postavki društvenog ugovora mogu primijetiti nedosljednosti koje se tiču svih. Stoga sam ovim radom nastojala doprinjeti širenju ženske političke misli ujedno afirmirajući dio političke znanosti koji je donedavno bio marginaliziran od strane kanonskih političkih teoretičara.

LITERATURA

Abbey, Ruth (1999) Back to the Future: Marriage as Friendship in the Thought of Mary Wollstonecraft. *Hypatia* 14(1): 78-90.

Broad, Jacqueline I Green, Karen (2013) *A History of Women's Political Thought in Europe, 1400-1700*. Cambridge: University Press.

Bryson, Valerie (1992) *Feminist Political Theory. Woman in Society*. London: Macmillan.

Duran, Jane (2006) *Eight Women Philosophers: Theory, Politics and Feminism*. Chicago: University of Illinois Press.

Duran, Jane (2013) *Women in Political Theory*. Burlington: Ashgate.

Engster, Daniel (2001) Mary Wollstonecraft's Nurturing Liberalism: Between an Ethic of Justice and Care. *American Political Science Review* 95(3): 577-578.

Fuehrer Taylor, Natalie (2006) *The Rights of Women as Chimera. The Political Philosophy of Mary Wollstonecraft*. New York: Routledge.

Gunther-Canada, Wendy (2008) Jean-Jacques Rousseau and Mary Wollstonecraft on the Sexual Politics of Republican Motherhood. *Southeastern Political Review* 27(3): 471-488.

Janes, R.M. (1978) On the Reception of Mary Wollstonecraft's: A Vindication of the Right of Woman. *Journal of the History of Ideas* 39(2): 293-302.

Jose, Jim (2019) *Feminist Political Theory without Apology: Anna Doyle Wheeler, William Thompson, and The Appeal of one Half the Human Race, Women*. *Hypatia* 10(10): 1-21.

Kinnaid, Joan K. (1979) Mary Astell and the Conservative Contribution to English Feminism. *Journal of British Studies* 19(1): 53-75.

Young, Iris Marion (1991) Politička zajednica i razlike među grupama: kritika ideala univerzalnog građanstva. *Politička misao* 28(1): 206-229.

Nye, Andre (1992) A Woman's Thought or a Man's Discipline. *Hypatia* 7(3): 1-22.

Okin, Susan Moller (1979) *Women in Western Political Thought*. Princeton and Oxford. Princeton University Press.

Pateman, Carole (2000) *Spolni ugovor*. Zagreb: Ženska infoteka.

Pateman, Carole (1998) *Ženski nered. Demokracija, feminizam i politička teorija*. Zagreb: Ženska infoteka.

Stone, Linda (2012) *Theory & Research in Social Education. Feminist Political Theory: Contributions to a Conception of Citizenship*. Routledge 24(1): 36-53.

Wider, Kathleen (1986) Women Philosophers in the Ancient Greek World: Donning the Mantle. *Hypatia* 1(1): 21-58.

Weiss, Penny A. (2004) Mary Astell: Including Women's Voices in Political Theory. *Hypatia* 19(3): 63-84).

Wexler, Alice (1981) Emma Goldman on Mary Wollstonecraft. *Feminist Studies* 7(1): 113-133.

Wollstonecraft, Mary (1999) *Obrana ženskih prava*. Zagreb: Ženska infoteka.

Zaw, Susan Khin (1998) *The Reasonable Heart: Mary Wollstonecraft's View of The Relation Between Reason and Feeling in Morality, Moral Psychology and Moral Development*. *Hypatia* 13(1): 78-117.

SAŽETAK

Glavni cilj ovog rada je prikazati političko mišljenje jedne od prvih žena koja je svojom revolucionarnom raspravom branila prava žena. Mary Wollstonecraft 1792. godine potaknuta različitim društvenim transformacijama kroz rad *Obrana ženskih prava* iznosi glavne teze ženske emancipacije. Posebno se zalaže za argument razuma, prema kojemu svako biće treba biti slobodno razviti vrlinu u smjeru za koji osjeća potrebu. Također, napominje kako je to jedini način da žena postane svjesna svoje zablude u kojoj se smatra da je njezin razum češće suočen ograničenjima, nego li je to slučaj kod muškaraca. Slobodno razvijanje razuma putem formalnog i neformalnog obrazovanja može dovesti do uvažavanja i tretiranja žene kao ravnopravnog člana društva. Prije 18. stoljeća žene su rijetko ili nikada iznosile svoja filozofska i politička stajališta jer su ih muškarci smatrali slabijim osjećajnim bićima koje biološki nisu određena koristiti um na jednak način. Muškarci su sustavno objašnjavali razloge za žensku podređenost, a one se do nedavno nisu odupirale.

Ključne riječi: političko mišljenje, Mary Wollstonecraft, feministička politička teorija, feminizam, žene, razum, obrazovanje, brak, podzastupljenost.

ABSTRACT

The main goal of this paper is to present the political opinion of one of the first women who has with her revolutionary debate defended women's rights. Mary Wollstonecraft in 1792 presents the main theses of women's emancipation, initiated by various social transformations through her work *The Vindication of Women*. She especially advocates the argument of reason according to which every being should be free to develop his virtue in a direction for those who feel the need. Also, we note that the only way for a woman to become aware of her delusion is that her reasonable is considered to be more often faced with limitations than is the case with a man. The free development of reason through formal and non-formal education can lead to the respect and treatment of women as an equal member of society. Before the 18th century women rarely or never expressed their philosophical and political views because men considered them as weaker and sensitive beings who were not biologically destined to use their intellect in a way that men could. Men have systematically explained the reasons for female subordination and woman have not resisted until recently.

Keywords: political thought, Mary Wollstonecraft, feminist political theory, feminism, women, reason, education, marriage, underrepresentation.

IZJAVA O AUTORSTVU

Izjavljujem da sam diplomski rad Političko mišljenje Mary Wollstonecraft, koji sam predala na ocjenu mentoru izv. Pof. dr. sc. Hrvoju Cvijanoviću, napisala samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obveza na ovom ili nekom drugom sveučilištu, te da temeljem njega nisam stekla ECTS bodove.

Nadalje izjavljujem da sam u radu poštivala etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Katarina Jelušić